

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ

Валентина КВАС (Кіровоград, Україна)

Постановка проблеми. В сучасних умовах під час пошуку шляхів підвищення успішності професійної діяльності зміщення акцентів відбувається в бік конкретної людини. У зв'язку з підвищенням ролі людського фактора в розвитку виробничих відносин суспільства в наш час набуває все більшої актуальності проблема професійного самовдосконалення особистості. У психологічній і педагогічній літературі неодноразово підкреслювалася необхідність самовдосконалення як компонента самовиховання людини взагалі та вчителя зокрема. Одним із найважливіших факторів успішності подальшої професійної діяльності є формування готовності студентів до професійного самовдосконалення.

Таким чином дослідження теоретико-методичних аспектів готовності майбутнього вчителя до професійного самовдосконалення як психолого-педагогічна проблема залишається актуальною темою сучасної педагогічної науки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемі самовдосконалення завжди приділялася певна увага філософами, психологами, педагогами. При цьому філософи (Ю. Злотников, Л. Ігнатівський, В. Донцов, В. Кисельов) розглядають питання про місце самовдосконалення в розвитку суспільства й особистості. У дослідженнях психологів (А. Бодалев, К. Рувинський,

В. Селіванов) висвітлена природа, джерела та механізми самовдосконалення. Велика увага цій проблемі приділялась і в працях педагогів: В. Андрєєв, О. Кочетов, Е. Скворцова та інших.

Проблеми формування готовності до професійної діяльності майбутніх учителів висвітлені в дослідженнях В. Андрюшенка, О. Бондарєвої, В. Гриньової, Р. Гуревича, К. Дурай-Новакової, А. Линенко, М. Лук'янової, С. Міщенко, В. Моляки, В. Морозова, О. Хрущ-Ріпської та інших вчених.

Аналіз наукових джерел свідчить, що проблема готовності майбутнього вчителя до самовдосконалення залишається недостатньо дослідженою. Існує протиріччя між потребою суспільства в учасниках сучасного виробництва, які постійно удосконалюють професійну діяльність і недостатньою розробленістю теоретико-методичних основ формування готовності до такого самовдосконалення на сучасному етапі реформування освіти.

Мета написання статті: проаналізувати сучасний стан науково-теоретичного вивчення проблеми готовності до професійного самовдосконалення, уточнити визначення ключової категорії відносно майбутніх учителів.

Виклад основного матеріалу. Самовдосконалення як феномен бере свій початок із філософії, де склалося декілька підходів до цієї проблеми (висвітлені в працях як зарубіжних мислителів зарубіжної – Сократ, Аристотель, Сенека, Квінтіліан, Ж.-Ж. Руссо, Й. Г. Пестолоцці, Ф.-А. Дістерверг, так і вітчизняних – Г. С. Сковорода, В. О. Сухомлинський, Л. М. Толстой та ін.). Поняття «професійне самовдосконалення особистості» у сучасній педагогіці трактується по-різному: як процес, в якому відображається рівень обізнаності фахівця; як діяльність, спрямована на розвиток професійних якостей, навичок, умінь; як засіб підготовки до інноваційної діяльності. Різноманітність тлумачень поняття професійного самовдосконалення особистості, на нашу думку, обумовлена специфікою різних видів професійної діяльності та відмінностями в методологічних підходах дослідників. Незважаючи на розбіжності, більшість авторів схиляється до думки, що процес професійного самовдосконалення особистості є явищем складним і багатограним, виключно індивідуалізованим, усвідомленим, в якому в суб'єктивних цілях та інтересах формуються і розвиваються якості та здібності людини.

Професійне самовдосконалення особистості ми розуміємо як цілеспрямований, систематичний та творчий процес вивчення суб'єктом своїх здібностей, нахилів, можливостей і професійно значущих якостей, який передбачає самостійне поглиблення й розширення професійних знань, посилення стійкої мотивації особистісного розвитку, забезпечує оволодінням професійною компетентністю у відповідності до вимог сучасного суспільства. В особистості майбутнього вчителя окреслене поняття має бути усвідомленим, постійним, активним і глобальним, цілеспрямованим, систематичним, самостійним, ініціативним, повсякденним, багатоаспектним, цілісним, особистісним, надзвичайно індивідуальним, динамічним, що здійснюється осмислено та ґрунтується на творчому ставленні до себе.

В літературі феномен готовності розглядають у різних контекстах: по-перше, як психологічну установку (Д. Узнадзе); по-друге, як підготовленість до певної діяльності (М. Д'яченко, Л. Кандилович, В. Крутецький); по-третє, як інтегративну характеристику особистості (К. Безукладніков, А. Саннікова, В. Сластьонін) [2, с. 9].

В акмеологічних дослідженнях І. Бодрової, Т. Воронової, С. Смірної, Т. Шестакової та інших готовність визначається як системна характеристика, в структурі якої містяться такі компоненти: мотиваційна готовність (пізнавальні і професійні інтереси), інтелектуальна готовність (загальні і спеціальні здібності, система знань, умінь і навичок), емоційно-вольова готовність (ставлення до навчання, саморегуляція) і соціальна готовність (комунікативні здібності та відповідальність, усвідомленість в ситуаціях вибору). Аналіз літератури показує, що в структурі поняття «готовність» можна виділити дві складові: особистісну і діяльну: особистісна визначається формуванням і розвитком ставлення особистості до процесу, результатів діяльності і до себе як суб'єкта діяльності; діяльну ж включає теоретичні та практичні складові готовності до виконання даної діяльності.

Автори досліджень, присвячених вивченню готовності до професійного самовдосконалення, єдині в думці, що окреслене поняття відповідає всім ознакам готовності як синтезу властивостей особистості, що формує особливий стан до професійної діяльності та володіє всіма ознаками самого процесу самовдосконалення особистості. Так, наприклад, Є. Скворцова під готовністю до професійного самовдосконалення розуміє «особливий особистісний стан, який передбачає наявність у студента мотиваційно-ціннісного ставлення до майбутньої професійно-педагогічної діяльності, з одного боку, і з іншого – діяльності із самовдосконалення в ній як необхідної умови просування в професії» [4:9]. Структуру готовності вона розглядає через три взаємопов'язаних компоненти: мотиваційний, когнітивний і вольовий.

В дослідженнях В. Чемерилової готовність до професійного самовдосконалення визначено як «інтегративну особистісну властивість майбутнього вчителя, що характеризується наявністю системи професійно-педагогічних знань і вмінь, сформованих умінь до самонавчання і самовиховання та усвідомленості в соціальній та особистісній значущості професійного самовдосконалення» [6: 14-15].

На думку Т. Шестакової готовність до професійно-педагогічного самовдосконалення необхідно розуміти «як цілісне відносно стійке особистісне утворення, що являє собою сукупність тісно взаємопов'язаних особистісних мотиваційно-ціннісних, когнітивно-інтелектуальних та операційно-діяльнісних детермінант неперервного професійного зростання учителя-вихователя, які забезпечують оптимальну реалізацію самоосвіти, самовиховання, самоактуалізації та самоменеджменту у професійній діяльності педагога. Основними структурними компонентами готовності майбутніх педагогів до професійного самовдосконалення автор виділяє мотиваційно-ціннісний, когнітивно-інтелектуальний та операційно-діяльнісний, які забезпечують вмотивованість і цілеспрямованість, осмисленість і цілісність, ефективність і результативність дій педагога із самовдосконалення [7].

Запропоновані визначення відображають сутність досліджуваного процесу, але у них ніяк не простежується творчий характер діяльності вчителя і самого процесу професійного самовдосконалення, що вимагає прояву індивідуальності. На наш погляд, творча спрямованість навчальної або професійної діяльності є показником індивідуальності особистості. Таким чином, ми вважаємо, що готовність студентів до професійного самовдосконалення являє собою особливий особистісний стан, який передбачає наявність у студента мотиваційно-ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності, спрямованості на розкриття індивідуальності у навчальній і професійній діяльності з метою успішного просування в ній.

Готовність до професійного самовдосконалення являє собою інтегративну особистісну властивість майбутнього вчителя, що характеризується наявністю системи професійно-педагогічних знань і вмінь, сформованих самоосвітніх і самовиховних умінь, професійної самосвідомості, переконаності в соціальній та особистісній значущості професійного самовдосконалення.

Аналіз наукових досліджень із даної проблеми дозволив нам виділити три підходи до проблеми формування готовності до професійної діяльності майбутнього вчителя: готовність як якість особистості; готовність як здатність до діяльності; готовність як синтез властивостей особистості, що формує особливий стан.

Перший підхід знаходить своє втілення в працях Р. Гаврилова, В. Сластьоніна, С. Смірнова, які визначають готовність до професійної діяльності як важливу професійну якість і як стійку характеристику особистості.

Наприклад, В. Сластьонін трактує готовність як інтегровану професійно значущу якість особистості, що поєднує в собі позитивне ставлення до діяльності (мотивацію); адекватні вимоги професійної діяльності до рис характеру, здібностей, проявів темпераменту; необхідні знання, вміння, навички; стійкі професійно важливі особливості процесів мислення [5:501]. Отже, у визначеннях готовності до професійної діяльності за першим підходом акцентується увага на суб'єктності даного процесу. У структурі готовності автори цього підходу виділяють мотиваційний, орієнтаційний, операційний, вольовий, оцінний компоненти.

Відповідно до другого підходу (В. Крутецький, Л. Рубінштейна та ін.), готовність до професійної діяльності розглядають як сукупність спеціальних знань, умінь і навичок, що обумовлюють здатність виконувати певну діяльність на досить високому (творчому) рівні. У працях В. Крутецького в структурі готовності до професійної діяльності педагога виділено дидактичні, академічні, комунікативні, творчі здібності, а також педагогічну уяву й здібність до розподілу уваги [3].

Даний підхід підкреслює зв'язок особистісного та діяльнісного аспектів готовності до професійної діяльності, звертає увагу на творчий характер діяльності, на обумовленість здатності виконувати діяльність на рівні майстерності та професійної компетентності.

Третій підхід, представлений дослідженнями Б. Ананьєва, К. Дурай-Новакової, інтегрує в собі два попередніх. Готовність до професійної діяльності вчителя науковці визначають як особливий стан особистості, що виражається у внутрішній налаштованості на певну поведінку з дітьми, установкою на активні і доцільні дії у роботі з ними. Наприклад, на думку Б. Ананьєва, при оцінці готовності важливе значення набуває визначення внутрішньої сили особистості, її потенціалу та резерву, необхідних для підвищення професійної діяльності в майбутньому [1]. Це доповнення суттєво розширює межі нашого розуміння готовності майбутнього вчителя до професійної діяльності і безпосередньо виводить нас на процес професійного самовдосконалення. Складовими даного стану вчені виділяють: мотиваційний; пізнавальний; емоційний; вольовий; операційний компоненти.

Аналіз підходів до визначення поняття готовності до професійного самовдосконалення дав можливість визначити показники, що характеризують стан готовності майбутнього педагога до професійного самовдосконалення, а саме: наявність системи засвоєних студентом професійно-педагогічних знань і вмінь; вміння майбутнього вчителя знаходити професійно-педагогічну інформацію; рівень сформованості педагогічного мислення; ступінь пізнавальної активності і самостійності; організаційно-управлінські вміння.

Ефективність формування готовності студентів педагогічних вищих навчальних закладів до професійного самовдосконалення першочергово залежить від комплексу педагогічних умов, серед

яких ми визначаємо: особистісну орієнтованість навчально-виховної взаємодії; професійну спрямованість навчання фахових дисциплін; оволодіння вміннями й навичками професійно-педагогічної самоосвіти, самовиховання, самоактуалізації та самоменеджменту; гармонізацію цілеспрямованих зовнішніх впливів і внутрішньої активності студентів; забезпечення специфічності і поетапності формулювальних впливів на розвиток різних компонентів готовності до самовдосконалення.

В умовах оновлення освітньої діяльності вищих навчальних закладів впровадження окреслених умов, на нашу думку, вимагає:

- а) розробки та реалізації проєктів, що забезпечують оновлення освітньої діяльності ВНЗ;
- б) систематичного моделювання, проєктування і реалізації невизначених і проблемних ситуацій, що стимулюють суб'єктну активність майбутніх учителів;
- в) систематичного залучення майбутніх учителів до проєктно-дослідницької діяльності;
- г) комплексного моніторингу та управління діяльністю учасників навчально-виховного процесу.

У процесі формування готовності майбутніх вчителів до професійного самовдосконалення ми виділяємо три етапи. Перший етап забезпечує загальне ознайомлення студентів із проблематикою особистісно-професійного зростання педагога та формування базових знань і умінь у сфері професійно-педагогічного самовдосконалення. Другий – сприяє закріпленню стійких мотивів особистісно-професійного зростання та стимулюванню самоактивності студентів із метою збагачення знань і умінь педагога в сфері самовдосконалення. Третій – полягає у оволодінні й удосконаленні майбутніми учителями навичок самовдосконалення та закріпленні сформованих знань і умінь, мотивів і інтересів шляхом їхнього комплексного використання на практиці власного професійного самовдосконалення та реалізується в межах проходження педагогічної практики.

Висновки. Професійне самовдосконалення вчителя є самостійною інтегративною діяльністю, що сформувалася під впливом соціально-педагогічних вимог до діяльності й особистості вчителя, його суб'єктної активності та цілеспрямованого процесу самозміни. Вихідною умовою і результатом цього процесу є готовність вчителя до професійного самовдосконалення як професійно важлива інтегральна якість особистості, що дозволяє усвідомлено, цілеспрямовано, систематично та самостійно вибудовувати і здійснювати стратегію професійно-особистісного зростання в процесі послідовного поетапного підвищення кваліфікації та професійної діяльності. Таким чином, ми вважаємо що готовність студентів до професійного самовдосконалення являє собою особливий особистісний стан, який передбачає наявність у студента мотиваційно-ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності, спрямованості на розкриття індивідуальності у навчальній і професійній діяльності з метою успішного просування в ній.

Реалізація цього припускає самоврядування й управління з боку освітнього процесу, побудованого з урахуванням специфіки структурно-функціональної організації професійного самовдосконалення та характеру професійної діяльності конкретного фахівця.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів даної проблеми. Подальшого наукового вивчення потребують питання, пов'язані з використанням специфіки фахової підготовки майбутніх педагогів та з урахуванням індивідуальних особливостей готовності студентів до професійно-педагогічного самовдосконалення в процесі її формування, а також залученням до реалізації цієї мети початкових ланок професійної освіти.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ананьев Б. Г. К психологизации студенческого возраста //Современные психолого-педагогические проблемы высшей школы. Л.: Изд-во ЛГУ, 1974.
2. Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія» / Проблема формування готовності майбутнього вчителя до самовиховання у процесі індивідуалізації професійної підготовки – Вип. - № 46, Харків, 2014. – с. 127
3. Крутецкий В. А. Психология. М.: Просвещение, 1986.
4. Скворцова Е. Г. Формирование у студентов педагогического вуза готовности к профессиональному самосовершенствованию: Автореф. Дис ... канд. пед. наук. Ярославль, 1996.
5. Сластенин В. А. Общая педагогика: В 2 ч.: Учеб. пособие. М.: ВЛАДОС, 2006.
6. Чемерилов И. А. Формирование готовности будущего педагога к профессиональному самосовершенствованию: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. Чебоксары, 1999.
7. Шестакова Т. В. Формування готовності майбутніх педагогів до професійного самовдосконалення : Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 2006.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Квас Валентина Миколаївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри хімії Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.